

İSLÂMÎ İBADETLERİN PSİKO-SOSYAL İŞLEVLERİ

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin CERTEL (*)

Esas itibarıyla dinî hayatın iman ve amel olmak üzere iki temel unsurdan oluştuğu söylenebilir. Dinî yaşayışın ameli boyutuna dahil olan ibadetler; insanda fitrî olarak mevcut olan din duygusunun ya da üstün ve kudret sahibi bir yaratıcıya inanıp bağlanma ihtiyacının uzantısı olan bir ihtiyaçtır. Çünkü inanan insan, inanıp bağlandığı üstün yaratıcıya karşı içinde duyduğu azim, saygı, sevgi, bağlılık, teslimiyet ve şükran duygularını fiilen ifade edip göstermek ve inancını birtakım pratiklerle realize etmek üzere ibadet etme ihtiyacı duyar. Nitekim yeryüzünde varolduğu gündən bu yana insanoğlu, fitratının gereği olarak inanmış ve inancını ibadet adı verilen davranışlarla fiilen gerçekleştirip gelmiştir. Tarihin her devresinde, insanın olduğu her yerde bir dini inanç ve ibadet sistemi bulunagelmiştir. "Çünkü inanan insan kuru bir inanç ve ibadet sistemi ile yetinmez. Onda ki dini duygular ve düşünceler inancının fiile dökülmesini davet eder¹.

O halde dini hayatın vazgeçilmez bir unsuru olan ibadetler, inanan insanla Allah arasında iman bağı ile derinden kurulan ilişkinin dış dünyaya akseden tezâhürleri ve dinî hayatı kuvveden fiile dönüştüren uygulamalar bütünüdür².

Müminler, İslâm'ın farz kıldığı temel ibadetleri, ilâhî birer emir olarak sırf Allah'ın rızasına nâil olmak, O'na yaklaşmak, bağlılık ve itaatlarını göstermek, şükran ve tazim duygularını ifade etmek ve sorumluluktan kurtulmak gibi sâiklerle yerine getirirler.

Ancak İslâm'daki farz ibadetlerle Cenab-ı Allah, bunların da ötesinde birtakım gayelerin tahakkukunu hedeflemiştir. Bu hedefler aynı zamanda ibadetlerin ferdi ve toplumsal planda gerçekleştireceği işlevlerdir. İbadetlerin temel gaye ya da işlevleri, onların şekillerinde, şartlarında ve derûnî unsurlarında gizlidir. Bu işlevlerin neler olduğu, ibadetlerin zahiri ve batini unsurlarının, genel islâmî prensipler çerçevesinde ve ibadet mantığı içerisinde manalandırılmalarıyla ortaya çıkabilir. İbadetle-

1) Yavuz, Kerim, "Din Psikolojisinin Araştırma Alanları" AÜİFD, Sayı:5, Erzurum 1982, s.103.

2) Hökelekli Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara 1993, s.211.

rin işlevlerini bireysel planda ferdin derûrununda gerçekleşecek psikolojik ve dışarda gerçekleşecek haricî (sosyal) fonksiyonlar olarak iki grupta toplamak mümkündür³.

A) İbadetlerin Ferd Ruhunda Gerçekleşmesi Hedeflenen fonksiyonları:

1) Başta namaz olmak üzere İslâmî ibadetlerin ilk ve en önemli işlevi, kul ile Allah arasında sağlam ve dâimi bir diyalogun kurulmasını temin etmesidir. Çünkü her ibadet kuldân Allah'a yönelen bir teslimiyet, itaat, tazim, bağlılık ve şükran ifadesidir. Her ibadet ruhen Allah'a yöneliş ve O'nun huzuruna çıkıştır. Özellikle günde beş kez olmak üzere ömür boyu devam edilen namaz, ibadetlerin bu işlevi açısından en önemli ibadet biçimidir.

Buna göre ibadetler; kulun, Allah'ın huzuruna çıkma, O'na yakın olma ve O'nunla irtibat kurma vasıtalarıdır. Bu açıdan bakıldığında ibadetler, insanın Rab-bine kulluğunu göstermek; itaat, bağlılık, teslimiyet ve tazim duygularını ifade etmek için ihtiyaç duyduğu kalıplaşmış hareket ve davranış sisteminin Allah tarafından belirlenmiş şekilleridir⁴. Böyle olunca islâmî açıdan bakıldığında ibadetler, aynı zamanda bir külfet değil, Allah'ın, kullarına onları huzuruna kabul etmek üzere tanıdığı bir fırsat olarak da algılanabilir. Esasen böyle bir ibadet telakkisi, özellikle namaz ibadetinin işlevine daha uygun görünmektedir.

Nitekim büyük mutasavvıf Ebû Tâlib el-Mekkî'ye göre kul ile Allah arasında kurulan bir diyalog ve Allah'ın, kuluna Rabbi ile vuslatını devam ettirebilmesi için lutfettiği bir randevu olduğu için namaza vuslat (kavuşma, mülâki olma) anlamında salât denilmiştir⁵.

Kul ile Allah arasında ibadet vasıtasıyla kurulup devam ettirilen bu diyalog ya da irtibatın, dindarın derûnunda yani onun duygu ve düşünce dünyasında birtakım müsbet yansımalarının olması tabiidir. Bu ruhî yaşayış halleri zaman zaman müminin tavır ve davranışlarına da yansımak suretiyle onun şahsiyetini olumlu yönde etkiler.

2) Kul ile Allah arasında bir diyalogun kurulup devam ettirilmesine vesile olan ibadetlerin temel işlevlerinden birisi, müminin şuuruna Allah düşüncesini yerleştirmektir. Allah düşüncesini şuura yerleştirmek ise, ancak O'nu devamlı hatırlamak, zikretmek, varlığını hissedip zihinde ve gönülde muhafaza etmekle mümkündür. İbadet ve zikir vasıtasıyla O'nu her an hatırında tutan kişi, dâima Allah'la beraber olduğunu, O'nun huzurunda, gözetim ve denetimi altında bulunduğunu hisseder⁶.

3) Krş. Bayraktar, Mehmed, *İslam İbadet Fenomenolojisi*, Akçağ Yay., Ankara 1987, s.1.

4) Hökelekli, A.g.e., s. 235.

5) El-Mekkî, Ebû Tâlib Muhammed b. Ali, *Kûtu'l-Kulûb*, II, Matbaatu Mustafa, Mısır 1961, s. 204.

6) Bayraktar, A.g.e., s.9-11.

Şu halde namaz, oruç, duâ ve zikirler vasıtasıyla Allah ile içten kurulan ilişki, aynı zamanda mümine, O'nun varlığı ve yüceliği hakkında şuur kazandırmaktır. Bu konuda ibadetlerin etkisi, sıradan şuurun otomatikliğini ve seçiciliğini ortadan kaldırarak, insanı Allah'ta odaklanan bütün bir hakikatle karşı karşıya getirme şeklinde gerçekleşir. İbadet esnasında ferdin ruhunda dinî bir atmosfer oluşur ve bu hal içerisinde duygu ve fikirler incelik ve yücelir. Bu ruh hallerinin, ibadetlerin devamlı tekrar edilmesiyle, tekrar tekrar yaşanmasıyla insanda dinî şuur kökleşip, sabitleşmeye başlar⁷.

Esasen hususî ve yüksek seviyede bir dinî yaşayış biçimi olup, dinî tecrübelerin yoğun bir farzda yaşandığı tasavvufî yaşayışta, nâfile ibadetler ve zikirle yoğunlaştırılmış bir dinî yaşayış programının takip edilmesinin gayesi, ibadetlerin bu işlevinin gerçekleşmesini hızlandırmak yahut sağlamlaştırmaktır. Yani kulun, Allah'tan bir an olsun gâfil olmamasını temin etmektir.

3) Dinin, dolayısıyla ibadetlerin çok önemli bir işlevi de insanın mutluluğudur. İbadetler vasıtasıyla ilahî huzura çıkıp ruhen Allah'a mülâki olan, O'nun sonsuz kudretine sığınıp niyaz eden kişi, kendini emniyette hisseder, ümitsizlik ve bedbinlikten kurtulup rahatlar, iç huzura erer. Allah'a karşı kulluk görevini yerine getirmiş olmanın mutluluğunu yaşar. İbadetlerini ihmal eden bir dindar ise, dini suçluluk ve günahkârlık duygusunun etkisiyle mutsuz olur.

İnsan günlük hayatın akışı içerisinde türlü tehlikeler, sıkıntılar, başarısızlıklar, çaresizlikler ve tehditlerle karşı karşıyadır. Bunlar insanın cesaretini kırar, ümidini zayıflatır, sınırlarını bozar, maneviyatını sarsar, huzurunu kaçıır. Halbuki ibadet ve dua ederek sık sık sonsuz kudret sahibi olan Rabbi'nin huzuruna çıkan kişi, kendini ilâhî kudretin koruması altında hisseder, cesaret ve enerjisi artar; hayat mücadelesine enerji ve azim kazanmış olarak devam eder⁸. Zira Allah'ın yardım ve koruması altında bulunma ve O'na sığınma duygusu, dini yaşayışın temelini oluşturur.

4) Hiç şüphesiz islâmî ibadetlerin insan ruhunda gerçekleştirmesi beklenen mühim bir diğer işlevi de, imanı takviye edip besleyerek güçlendirmesidir. Nurettin Topçu'nun da dediği gibi, dini hayatın özü ve esas yapısı imandır. Ancak imanın varlığı sayesinde ibadet hayat bulur. İman tohumunun ekildiği kalbde ibadet ağacının filizlenmemesi imkansızdır. Böyle olunca ibadetlerle beslenmeyen imanın varlığını devam ettirmesi ve yeterince güçlenmesi zordur⁹.

İbadetler bu işlevini şuurda, Allah düşüncesini her dem canlı tutmak suretiyle gerçekleştirirler. Böylece ibadetler sayesinde dinî yaşayışın duygu ve düşünce boyutu derinlik kazanmak suretiyle imanı takviye eder. Esasen tasavvufta ibadet ve zikir

7) Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s.241-242

8) Pazarlı, Osman, *Din Psikolojisi*, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.195

9) Topçu, Nureddin, "Dinî Hayatın Psikolojik Temelleri", *İslam mecmuası*, I, sayı 4, Ankara 1956, s.13

programının yoğunlaştırılmasının bir amacı da, ibadetlerin bu işlevinden daha fazla yararlanarak iman ve ahlakta kemâle ulaşmaktır.

Şu halde ibadetler, bir yandan müminin kalbindeki imanın dış dünyadaki tezâhürleri olmaları itibarıyla imandan hayat bulurken, bir yandan da imanı takviye edip besler ve güçlendirirler.

İbadetlerin vücut bulması için başlangıçta imandan beslenen bir irade gücünün mevcudiyetine ihtiyaç vardır. İnsanı ibadet etmek üzere harekete geçiren bu iman ve irade gücü, ibadetlerin sık sık tekrarlanmasıyla beslenip güç kazanır. Bu, bir otomobilin çalışması için aküde marş motorunu harekete geçirmeye yetecek kadar enerjinin varolması gerektiği ve motorun çalışmasıyla akünün beslenerek, başlangıçta motora ilk hareketi ancak verebilen bu enerjinin artmasına benzemektedir.

5) İbadetlerin ferd ruhunda gerçekleşen bir işlevi de, müslümanlara müsbet şahsiyet özellikleri kazandırmasıdır. Zira her din, insanı kendi istediği istikamette değiştirip kendi ideal insan modelini gerçekleştirmek ister. Bu sebeple aynı dine mensup insanlarda ortak kişilik özellikleri görmek mümkündür. Bu özellikler bilhassa ortak kanaatler, tavır alışlar ve davranışlarda kendini gösterir. Bilindiği gibi tavır, kanaat ve davranışlar şahsiyeti belirleyen esas unsurlardandır. Kanaat, tavır ve davranışları tutarlık ve istikrar kazanıp, birbiriyle uygunluk arzeden kişi şahsiyet yönünden olgunlaşmış demektir.

Kişiliği oluşturan iki temel unsurdan biri, doğuştan kalıtımla devralınan biyolojik özelliklerdir, diğeri din, ahlak kuralları, kültür ve medeniyet gibi, toplum değerlerinin birey psikolojisini etkileyen güçleridir. Buna göre insan şahsiyetini oluşturan temel özelliklerden birisi dindarlıktır. Hatta dindarlık, ferdin tüm davranışlarında etkili olan ana özellik haline gelebilir ve böylece dini inanç, kanaat, tavır ve davranışlar onun bütün hayatını etkisi altına alabilir. Kişinin sahip olduğu dinî inançlarla, kanaat, tavır, ve davranışları bir bütünlük arzeder. Bunun devamlılık kazanması kişiliği oluşturur. İnsanlar günlük hayatta olayları, kendi inanç tutum ve kanaatlerine göre algılar, manalandırır ve değerlendirirler. Böylece dini inançlarımız, kanaat, tutum ve tepkilerimize yön verir ve kişiliğimizin şekillenip gelişmesinde rol oynarlar¹⁰.

Din, dindarın şahsiyetinin oluşmasında oynadığı bu rolü, inanç ve ibadetler vasıtasıyla gerçekleştirir. Esasen ibadetlerin buraya kadar bahsedilen ve bahsedilecek olan işlevlerinin, temelde mümine müsbet şahsiyet özellikleri kazandırıp onu dinin gerçekleştirmek istediği insan modeline uydurma amacına yönelik olduğu söylenebilir.

Şu halde ibadetler kişilik ve karakteri düzenleyici ve dengeleyici sistemler olarak anlaşılabilir. Zira İslâmi ibadetlerden her biri, insanın belli yaşayış ve davranışlarını hedef almakta ve onları dinî gayelere yöneltmektedir. Dine uygun düşen bir hayat

10) Armaner, Neda, *Din Psikolojisine Giriş I*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 198, s.72-73.

tarzının benimsenip, kişilikte yapılanması, sürekli yenilenen ve tekrarlanan dini tecrübelerle gerçekleşebilir. Bu da ibadetler vasıtasıyla olur¹¹.

Devamlılık içerisinde ve tam bir yoğunlaşma ile şartlarına uygun olarak yerine getirilen her ibadet, bazı ferdi temâyüllerin aşıp geride bırakılması, buna karşılık diğer bazılarının da güçlenip gelişmesiyle sonuçlanır. Böylece ibadetler, insan tabiatındaki iyi yönlerin gelişip olgunlaşmasına vesile olur¹². Mesela, gereği gibi yerine getirilen namaz, mümini her türlü kötü ve iğrenç düşünce ve davranışlardan alıkoymaz¹³. Namaz vasıtasıyla sık sık ruhen Allah'ın huzuruna çıkmak sayesinde oluşan murâkabe hissi, onu sadece kötülüklerde pasifize etmekle kalmaz, aynı zamanda ahlâkî bir dönüşümü de beraberinde getirerek iyiliği işlemeye de kanalize eder. Zekât, insandaki mülkiyet güdüsünün aşırı derecede güçlenmesinden doğan cimrilik temâyülünün aşıp, bunun yerine olumlu bir kişilik özelliği olarak cömertliğin kazanılmasına vesile olur.

İbadetlerin insana kazandırdığı müsbet şahsiyet özelliklerinden birisi sorumluluk duygusudur. Allah'a karşı bir kulluk vazifesi ve şükran borcu olarak algılandıkları nisbette ibadetler, sorumluluk duygusunun gelişmesinde etkili olmaktadır. Ayrıca bütün ibadet anları, geçici de olsa, kötü düşünce ve eğilimlerin askıya alındığı bir atmosferde yaşanır. İbadet dışı yaşantıyla, ibadet yaşantısı arasındaki psikolojik farklılıklar, kişide daha üst seviyede bir manevî ve ahlâkî hayata arzu ve özlem uyanmasına yardımcı olabilir¹⁴.

Dindarın ibadetleri yerine getirmesi her şeyden önce iradî bir faaliyettir. Dinî emirlerin yerine getirilmesinde irade, harekete geçirici bir rol oynar. Hergün beş kere abdest alıp namaz kılmak, gün boyunca yeme içmeyi terkederek oruç tutmak ve buna bir ay devam etmek, maddî külfetine ve yolculuk sıkıntılarına katlanarak hacca gitmek, gönlündeki mülk edinme ve sahip olma arzusuna rağmen zekat vererek Allah rızası için malının bir kısmını elden çıkarmak bir irade işidir. Bütün bu ibadetleri yapabilmek için başlangıçta varolan irade, bu ibadetleri devamlı yerine getirmekle, dinî emirlere daha sıkı sarılmak ve dinî yasaklamalara karşı direnç göstermek üzere daha sağlam ve güçlü hale gelir. Böylece ibadetler, aynı zamanda iradeyi terbiye edip güçlendirmek suretiyle müminin kişiliğine olumlu yönde katkıda bulunur.

6) İslâmî ibadetler gün, hafta ve yıl bazında bir programa göre düzenlenmiş ve bu programın, dinen mükellef olma yaşından itibaren ömür boyu takip edilmesi istenmiştir. Bu durum, müminde zaman şuurunun oluşmasını sağlar, onu disipline eder ve akıp giden zamanı değerlendirmeye sevkeder. Özellikle bir günlük ibadet

11) Hökeleki, A.g.e., s.241

12) Hökeleki, A.g.e., s.242

13) el-Ankebut, 29/45.

14) Hökeleki, A.g.e., s.243.

programını oluşturan beş vakit namaz, günün farklı vakitlerinde kılınmaktadır. Buna göre mümin, gün doğmadan erken vakitte sabah namazına kalkarak güne erken başlayacak, akşam yatma saatini belirlerken sabah namazını dikkate alacak, gece geç vakitlere kadar gereksiz işlerle vakit öldürmeyecektir. Bu da erken yatıp erken kalkmak suretiyle günü iyi değerlendirmek demektir. Yine mümin, gündüz çalışma saatini de namaz vakitlerini dikkate alarak programlayacaktır. Bütün bunlar ise dindarı planlı, programlı ve disiplinli yapar.

7) Allah'ı anma ve O'nun ilâhi huzuruna çıkma vesilesi olan ibadetlerin bir program dahilinde sürekli tekrar edilmesi, her şeyden önce dindar insanda ilâhî murâkabe hissini, yani dâima Allah'ın gözetim ve denetimi altında bulunduğu şuurunun oluşmasını sağlar. Bu murâkabe hissini varlığı müminin günlük hayatında ahlâken fazilet sayılan erdemli davranışlara yönelme ve kötü sayılan davranışlardan geri durma şeklinde kendini gösterir. Bilhassa günde beş kez edâ edilerek yoğun şekilde yaşanan namaz ve bir aylık bir müddetle tam bir teyakkuz halinde tutulan oruç ibadeti bu açıdan fevkalade önemlidir. Nitekim yüce Allah "Sana vahyedilen Kur'an'ı oku ve namaz kıl. Gerçekten namaz kötülüklerden alıkoyar."¹⁵ buyurarak namazın, Resûllah (s.a.v.)'da "Oruç bir kalkandır."¹⁶ buyurarak orucun, ferd vicdanında oluşturdukları murâkabe hissiyle dinî ve ahlakî açıdan istenmeyen olumsuz duygu, düşünce ve davranışlardan alıkoyma işlevine dikkat çekmiştir.

İbadetlerin bu işlevinden ötürü, namaz kılan, oruç tutan bir dindarın gayet tabii olarak daha ahlaklı olması beklenir. Ancak sırf dinî bir sorumluluktan kurtulma amacıyla zihinsel ve duygusal planda yaşanmaksızın, bir merasim anlayışıyla sadece bedenen şekli olarak yerine getirilen ibadetlerin böyle bir işlevi yeterince yerine getiremeyeceği de açıktır. Nitekim toplumumuzda bu türden bir ibadet anlayışının yaygın olduğu ve bunun tabii bir neticesi olarak, ibadetlerin gerekli ahlâkî olgunlaşmanın gerçekleşmesinde yeterince etkili olmadığı zaman zaman müşahede edilebilmektedir.

Ayrıca ibadetlerin bir kısmı, kişiliğin ilgi ve dikkatini başkalarının ıstırap ve mahrumiyetlerine çevirerek, onu, din kardeşleriyle ilgilenmeye sevkeder. Ona kendi benliğinin dar sınırlarından sıyrılıp başkalarının tecrübelerini paylaşma imkanı sağlayarak, tabiatındaki bencilliği yenme imkanı verir. Zekat, sadaka, hac ve oruç ibadetleri, kişide müsbet bir kişilik özelliği olarak diğergâmlık ve cömertliğin gelişmesinde oldukça etkilidir. Bundan başka ibadetler vasıtasıyla sonsuz kudret sahibi yüce Allah'a boyun eğen insanda alçak gönüllü tutumların oluşmasına çok elverişli bir ruh hali meydana gelir. Allah karşısında bağımlılık ve aczini hissedenden kişi, kendini

15) el-Ankebût, 29/45.

16) Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mace Tercüme ve şerhi*, Karaman Yay., İstanbul 1982. v, 518.

17) Bk. Toplamacıoğlu, Mehmed, "Din Psikolojisi", AÜF Yay., Ankara 1975, s.191,197.

18) el-Hucurât, 49/10; el-Bakara, 2/143; Al-i İmrân, 3/103.

büyük görme ve bağımsızlık duygularının sürükleyebileceği ölçüsüz, hoyrat, kırıcı ve sorumsuz davranışlardan önemli ölçüde uzak bir kişilik sergileyecektir.

B) İbadetlerin Sosyal Fonksiyonları

İbadetler, sadece bireyi Allah'a yaklaştırmakla kalmaz, onu diğer insanlara da yaklaştırır, onun Rabbine ve toplumuna yabancılaşmasını önler, sosyalleşmesine katkıda bulunur. Toplumsal bir değer olarak dinin pratik uygulamaları olan ibadetlerin öğrenilip yaşanması, herşeyden önce sosyalleşmenin bir parçasıdır. Ayrıca bütün islâmî ibadetlerin sosyal bir yönü, dolayısıyla yerine getirdiği sosyal işlevleri vardır. Hatta zekat, sadaka ve hac ibadetlerinin sosyal yönünün daha ağır bastığı bile söylenebilir.

Bilindiği gibi her din, mensuplarının ortak değerler ve hedefler etrafında toplanıp birleştirmek suretiyle güçlü ve inançlı bir toplum oluşturmak ister. Bu gayenin gerçekleşmesinde, benimsenen ortak inançlar kadar, dinin vazgeçilmez temel bir ögesi olan ibadetler de önemli rol oynar. Çünkü ibadetler aynı zamanda aynı dine mensup olan insanları birbirine yaklaştırıp kaynaştırır; cemaat ve birlik şuurunun oluşup gelişmesine yardımcı olur¹⁷.

Allah'ı Teâlâ, müslümanların her yönden güçlü ve sağlam bir birlik oluşturmalarını emreder¹⁸. İslâmî ibadetlerin sosyal fonksiyonlarından birisi insanları cemaatleşmeye, yani sosyal, ekonomik ve siyasî vb. her yönden güçlü ve sağlam bir birlik oluşturmaya götürmek, onlarda birlik şuru oluşturmaktadır. Bütün ibadetler, birlik olma zorunluluğunu hatırlatıcı bir mâhiyet arzeder. Vakit namazlarını topluca kılınmasının teşvik edilmesi, Cuma ve bayram namazlarının cemaatle kılınmasının zorunlu olması, haccın, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan müslümanları bir araya getirip kaynaştırması, oruç ve zekatın sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı teşvik etmesi, bu birlik şuurunun oluşmasını sağlamaya yöneliktir. Böylece ibadetler vasıtasıyla bir yandan birlik şuru oluşurken bir yandan da fertler, içine kapalı olmaktan kurtulup, dışa dönük aktif ve topluma bağlı bireyler haline gelmektedir.

İbadetler sosyalleşme ve sosyal uyum açısından da büyük önem taşırlar. Topluca yapılan ibadetler, bireyin cemiyete karışmasını sağlar. Her statüden ve toplumun farklı tabakalarından insanların birbiriyle temas ve ilişkilerine imkan sağlayan toplu ibadetler, fertlerin sosyal çevresini genişletmesine, sosyal ilişkilerini kuvvetlendirmesine ve böylece onların sosyal gelişim ve sosyal uyumuna yardımcı olur¹⁹. İbadet vasıtasıyla bir araya gelen bireyler arasında oluşan ünsiyet ve kaynaşma, toplumsal hayatın çeşitli yönlerine ait insanî ilişkilerde de kendini gösterir.

19) Bk. Hökelekli, A.g.e., s.245-246; Alasoy, Ergüder, *İbadetin 199 Faydası*, Gündoğdu Matbaası, İstanbul 1991, s.62

İslâm'ın emrettiği ibadetler, müminlerde başkalarına yardım ve merhamet duygularının oluşması ve böylece onları diğer müminler hakkında hayredici bir gönül zenginliğine ulaşmaları gibi bir işlevi de yerine getirir²⁰. Özellikle malî yönü ağır basan zekat, sadaka ve kurban gibi ibadetlerin sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın köklü ve sürekli bir sistem olarak toplumda yaygınlaştırılmasında önemli rol oynadıkları görülür. Mâlî ibadetler, düşük ve yüksek gelir grupları arasındaki ekonomik ve hissi uçurumları kısmen de olsa bertaraf ederek toplumun iki sosyo-ekonomik tabakasına mensup insanları birbirine yaklaştırıp barıştıran bir özelliğe sahiptir. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.) zekatın bu sosyal ve ekonomik işlevine dikkat çekerek "Zekat İslâm'ın köprüsüdür."²¹ buyurmuştur. Gerçekten de tam olarak herkes tarafından yerine getirilmesi halinde zekat, zenginlerle fakirler arasındaki ekonomik uçurumları ve iki tarafın birbirlerine karşı besledikleri hor görme, küçümseme, haset gibi duygusal olumsuzlukları bertaraf edip, iki kesim arasında köprü olabilecek nitelikte bir ibadettir.

Sonuç olarak İslâmî ibadetler, ferdî ve toplumsal birtakım işlevleri yerine getirirler. Esasen onlar bu işlevlerin gerçekleşmesi gayesini güder. İbadetler bu işlevleri yerine getirdikleri nisbette değer ve anlam kazanır, gayesine ulaşmış olur. Bu işlevlerin gerçekleşmesi ise, ibadetlerin tam bir ruhî katılımı, yaşayarak, hissederek, şuurlu bir biçimde ve devamlı olarak yerine getirilmeleriyle mümkündür.

20) Ulusoy, Turgut, *Din Psikolojisi*, Ekin Matbaası, İstanbul, 1970, s.34.

21) el-Münavi, Abdurrahîf, *Kunûzü'l-Hakâik I*, (el-Camiu's-Sağîr kenarında) 5. Basım, Matbaatu Mustafa, Kahire 1982, s.144